

Lublin 20 sierpnia 2023 r.

Dr hab. Halina Taras, prof. UMCS
Instytut Archeologii
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

RECENZJA

Osiągnięcia naukowego pt. *Geoarcheologia i archeologia środowiskowa jako narzędzia poznania aktywności osadniczej i obrzędowej społeczności neolitu i epok metali w wybranych regionach* oraz istotnej aktywności naukowej Pana dr. Jakuba Adama Niebieszczkańskiego przygotowana w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Pan dr Jakub A. Niebieszczkański, absolwent Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, świadomie pokierował swoją edukacją, przygotowując się do przyszłych badań z zakresu geoarcheologii, czy szerzej archeologii środowiskowej. W ciągu sześciu lat studiów (2008-2013), oprócz dyplomu magisterskiego z archeologii, uzyskał dyplomy z geologii, a następnie z geoinformacji. Kolejne cztery lata pracy poświęcił na przygotowanie i dysertacji doktorskiej, uzyskując w roku 2017 stopień doktora w dyscyplinie archeologii. Jest to piękny przykład pracowitości i konsekwencji na obranej drodze zawodowej, co potwierdza też obecny wniosek o przeprowadzenie przewodu habilitacyjnego, złożony zaledwie sześć lat po doktoracie.

Pracę w zawodzie rozpoczął Habilitant w roku 2019, lecz pierwsze publikacje ogłosił jeszcze podczas studiów magisterskich. Całkowity dorobek publikacyjny, już obecnie pokaźny, chociaż wypracowany w ciągu dziesięciu lat (pierwsza publikacja z 2012 r.), liczy około 40. publikacji. Trzynastie z nich włączono do cyklu prac, składających się na „osiągnięcie naukowe”, będące podstawą przewodu habilitacyjnego.

1. Ocena osiągnięcia naukowego pt. *Geoarcheologia i archeologia środowiskowa jako narzędzia poznania aktywności osadniczej i obrzędowej społeczności neolitu i epok metali w wybranych regionach*

Temat obejmuje cykl trzynastu prac, z których większość ogłoszona została w znakomitych czasopismach branżowych, o szerokim odbiorze, jak: *Journal of Archaeological Science: Reports* (poz. 1, 2, 5, 6, 12), *Environmental Archaeology* (poz. 3), *Praehistorische Zeitschrift* (poz. 8), *Archaeological Prospection*. (poz. 9, 10), *Geoarchaeology: An International Journal* (poz. 13), *Quaternary Research* (poz. 11), a także w cenionych monografiach zbiorowych (poz. 4 i 7).

Publikacje te chronologicznie dotyczą badań osadnictwa głównie z epok metali, lecz także starszego, neolitycznego w obrębie czterech obszarów, zlokalizowanych w różnych strefach Europy – w jej części środkowej (Wielkopolska – Bruszczewo i Kotlina Karpacka – Kakucs Turján), wschodniej (dorzecze Dniestru) i południowej (Bałkany – dolina rzeki Anthemous). Większość opracowań powstała w ramach realizacji projektów badawczych, w których Habilitant uczestniczył, jako wykonawca lub kierownik. W niektóre projekty zaangażował się jeszcze przed uzyskaniem stopnia doktora, w inne – w ostatnich latach. Można zauważyć, że aktywność dr. Niebieszczańskiego na tym polu jest imponująca. Do kwestii tej powrócę w drugiej części recenzji.

Listę publikacji otwiera (poz. 1) zeszyt tematyczny *Journal of Archaeological Science: Reports (Geoarchaeology of Bronze Age Europe)*, który dokumentuje nie tylko sukces naukowy, lecz również organizacyjno-redakcyjny dr. J. Niebieszczańskiego. Jest to bowiem tom poświęcony jednej z sesji (geoarcheologicznej), jaka odbyła się w Barcelonie w roku 2018 w ramach Annual Meeting of the European Association of Archaeologists, a zawierający zbiór artykułów prezentujących interdyscyplinarne badania relacji człowiek – środowisko naturalne.

Wybrane cztery tematyczne grupy publikacji „osiągnięcia naukowego” znakomicie wykazują przydatność badań nieinwazyjnych, nie tylko na etapie wstępnego rozpoznania stanowisk archeologicznych, lecz także ich skuteczność w odtwarzaniu środowiska naturalnego, jeśli właściwie dobrane zostaną instrumenty badawcze. Samo wykorzystanie tych metod, zarówno poszukiwawczych nieinwazyjnych, jak też analitycznych np. z dziedziny nauk przyrodniczych,

czy fizykochemicznych, zastosowanych w badaniach mikro- i makroszczątków nie jest, naturalnie, odkryciem współczesnej archeologii. Początki takich praktyk sięgają jeszcze XIX w., od drugiej połowy XX w. archeolodzy jednak coraz chętniej i częściej sięgali do tej „szuflady”¹. Pierwsze prace poświęcone rekonstrukcji pradziejowego środowiska naturalnego opublikowano natomiast dopiero w latach 60. i 70. ubiegłego wieku². Modelowym, dość wczesnym, przykładem takiej interdyscyplinarnej metodologicznie pracy na gruncie polskiej archeologii jest publikacja, pt. *Woryty. Studium archeologiczno-przyrodnicze zespołu osadniczego kultury łużyckiej* (red. J. Dąbrowski, Wrocław-Warszawa 1981).

W tamtych czasach praktyki te, jakkolwiek wyróżniające się, nie były powszechne. Dzisiaj postępowanie takie stało się normą, o ile tylko pozwalają na to środki finansowe. Publikacje zebrane w „osiągnięciu” powstały dzięki skutecznemu aplikowaniu w konkursach o dofinansowanie projektów naukowych.

Pierwsza grupa, składająca się z trzech artykułów, dotyczy Bruszczewa (poz. 2, 3, 4) jednego z kluczowych fortyfikowanych stanowisk wczesnej epoki brązu w środkowej Wielkopolsce, na którym badania terenowe zakończono przed kilku laty. Stanowisko ma już obszerną literaturę, prezentującą wyniki tych prac³. Cennym uzupełnieniem wcześniejszych działań jest zakres badań zrealizowany przez Habilitanta wraz zespołem w celu odtworzenia historii przemian środowiska naturalnego w najbliższym otoczeniu osady obronnej. Prace te wykazały, m.in. obecność, nieistniejącego dzisiaj jeziora. Do ważniejszych ustaleń należy powiązanie określonych czynności budowlanych w obrębie osady w związku ze zmianami linii brzegowej tego zbiornika wodnego.

Znacznie większy zasięg terytorialny miały prace z udziałem dr. Niebieszczańskiego w dolinie środkowego Dunaju w mikroregionie Kakucs Turján (trzy publikacje – poz. 5, 6, 7). Punktem wyjścia do badań zasiedlenia oraz organizacji przestrzennej stanowiska typu tell oraz jego zaplecza było zobrazowanie

---

¹ np. red. S. Dybowa-Jachowicz, A. Sadowska, *Palinologia*, Kraków 2003, s. 1-13; M. Lityńska, K. Wasylikowa, *Przewodnik do badań archeobotanicznych*, Poznań 2005, s. 23-34; W. Rączkowski, *Metody w archeologii*, W: *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, red. S. Tabaczyński i in., Poznań 2012.

² np. red. J. K. Kozłowski, S. K. Kozłowski, *Człowiek i środowisko w pradziejach*, Warszawa 1983, s. 11.

³ np. dwutomowe opracowanie: *Bruszczewo. Ausgrabungen und Forschungen in einer prähistorischen Siedlungskammer Grosspolens*, t. I (red. J. Müller, J. Czebreszuk, Poznań-Kiel 2004 i t. II (red. J. Müller, J. Czebreszuk, J. Kneisel, Bonn 2010).

magnetometryczne, weryfikowane poprzez odwierty, które pozwoliło rozpoznać system fos i podział wewnętrzny osady, ustalić i wstępnie zinterpretować układy obiektów oraz strefy aktywności gospodarczej. Ponadto rozpoznano częściowo stratyfikację tellu oraz określono charakter wypełnień niektórych obiektów. W oparciu o te dane, poszerzone o wyniki analiz specjalistycznych, wytypowane zostały obszary do badań wykopaliskowych. Wykonane badania pozwoliły przede wszystkim uzyskać ogólny obraz sytuacji osadniczej w obrębie stanowiska.

Zupełnie odmienne doświadczenia z wykorzystaniem metod geoarcheologicznych zdobył Habilitant w badaniach krajobrazów kurhanowych z III-II tys. p.n.e. w dolinie Dniestru (trzy publikacje – poz. 8, 9, 10). Tamtejsze nieinwazyjne rozpoznanie terenowe ukierunkowane było na ustaleniu zasad lokowania kopców w przestrzeni krajobrazu oraz prześledzeniu architektury wewnętrznej tych obiektów, weryfikowanej częściowo badaniami wykopaliskowymi. Prace objęły szereg stanowisk kurhanowych⁴, aczkolwiek w większym zakresie skupiono się na dwóch – w Komarowie i Bukównie. Rezultaty badań można oszacować jako bardzo dobre. Przyjęte metody pozwoliły na efektywne zobrazowanie dużych układów przestrzennych. Interesujące, oryginalne wnioski sformułowano w odniesieniu do relacji sfer *sacrum* i *profanum* w kontekście osady i cmentarzyska Komarowie. Odtworzono procesy formowania cmentarzysk kurhanowych oraz wyznaczono wzorzec chronologii względnej kurhanów na cmentarzyskach wielofazowych. Badania geoarcheologiczne w dolinie górnego Dniestru uznać można za wybitnie nowatorskie, które zarówno weryfikują wiedzę o późnym eneolicie i starszej fazie epoki brązu w tym rejonie, przede wszystkim w oparciu o zastosowanie metod nieinwazyjnych, zaś w drugiej kolejności metodę wykopaliskową. Znacząco też poszerzają granice archeologii w zakresie poznania sfery rytualnej i symbolicznej.

Ostatnia grupa publikacji w wykazie „osiągnięcia” odnosi się do badań zróżnicowanej sieci osadniczej w dolinie rzeki Anthemous (poz. 11, 12, 13). Prace te – w porównaniu do trzech pozostałych obszarów – były najbardziej złożone w merytorycznym i metodologicznym (m.in. tomografia elektrooporowa, analiza

---

⁴ P. Makarowicz i in., *Catalogue of Komarów Culture Barrow Cemeteries in the upper Dniester Drainage Basin (former Stanisławów province)*. Archeologia Bimaris, vol. 8. Poznań 2016.

sedymentologiczna) zakresie. Odnosiły się do terenu ważnego, lecz słabo rozpoznanego archeologicznie. Priorytetem było zbadanie relacji pomiędzy osadnictwem neolitycznym i z epoki brązu (ciągłość a nieciągłość) w oparciu o metody nieinwazyjne. J. Niebieszczanski krajobrazem osadniczo-kulturowym tego rejonu Grecji zainteresował się jeszcze na etapie przygotowywania dysertacji doktorskiej. Publikacje wymienione w osiągnięciu, pogłębiają tę tematykę w związku z poszerzeniem źródeł „lub ich reinterpretacji”. Odnoszą się do badań geoarcheologicznych dwóch osad na tellach (Nea Raedestos i Gona). W efekcie dokonano rekonstrukcji procesów osadniczych i stratyfikacji zasiedlenia, a także odtworzono pierwotny krajobraz w oparciu procesy fluwialne (Nea Raedestos). Badania na stanowisku Gona, położonym przy ujściu rzeki Anthemous, wykazały natomiast w jaki sposób zmieniała się linia brzegowa Morza Egejskiego a wraz z nią strefy osadnicze w rejonie przybrzeżnym wskutek transgresji morskiej w pierwszej połowie trzeciego tysiąclecia p.n.e.

Śledząc poszczególne artykuły włączone do „osiągnięcia naukowego” dostrzec można zróżnicowanie poszczególnych koncepcji badawczych, ich zakresu oraz doboru metod w zależności od celu i obszaru badań. Z racjami tymi korespondują trafne decyzje o sposobie i zakresie pobierania próbek pod kątem przyszłych analiz specjalistycznych. Podejmowane decyzje korzystnie wpłynęły na ostateczne wyniki i zoptymalizowały efekty poznawcze. Habilitant, jak można sądzić z załączonego oświadczenia, był pomysłodawcą lub współpomysłodawcą (poz. 1, 5, 8, 12) koncepcji badań oraz głównym wykonawcą w rozumieniu opracowania i interpretacji wyników. W tym świetle rysuje się On, jako badacz w pełni ukształtowany, który ponadto potrafi kierować zespołem oraz podejmować dojrzałe decyzje.

2. Ocena istotnej aktywności naukowej

Na dorobek naukowy Habilitanta składa się łącznie 38 prac, przy czym 26 z nich – opublikowanych już po uzyskaniu stopnia doktora – powstało zaledwie w ciągu sześciu lat aktywności naukowej. W liczbie tej zawiera się trzynaście publikacji, w tym artykułów, omówionych jako „osiągnięcie”. W grupie pozostałych prac wyróżnia się, jedna autorska monografia, będąca rozszerzoną i zmodyfikowaną

wersją pracy doktorskiej (*Landscapes of Prehistoric Settlement in the Anthemous Valley (Central Macedonia, Greece) in the light of archaeological and palaeogeographical data*), zrealizowana w ramach projektu Narodowego Centrum Nauki (nr 2013/09/N/HS3/01092).

W grupie omawianych tutaj publikacji, znajduje się jeden autorski artykuł, zamieszczony w monografii, pt. *Mrowino, stanowisko 34. Późny neolit nad środkową Wartą* (red M. Szmyt, Poznań 2018), pozostałe to – dwu- (jedna) i wieloautorskie – ogłoszono w języku angielskim w czasopismach polskich i zagranicznych, głównie wysoko punktowanych (np. *Praehistorische Zeitschrift*, *Sprawozdania Archeologiczne*, *Journal of Archaeological Science*). Są pośród nich artykuły poświęcone publikacji nowych źródeł (w tym prezentacji i interpretacji interesujących przykładów sztuki naskalnej z terenu Polski), głównie z epok neolitu i brązu. Większość tych artykułów dotyczy jednak tematyki badań nieinwazyjnych w archeologii i płynących z nich pożytków, na przykładach stanowisk z różnych rejonów Polski i Europy, część kontynuuje tematykę poruszaną w „osiągnięciu”.

Pragnę jednak zwrócić tu uwagę na skromną publikację, pt. *Wykorzystanie kamienia*, w przywołanym wyżej opracowaniu *Mrowino, stanowisko 34. Późny neolit nad środkową Wartą* (s. 439-448). Po pierwsze dlatego, że jest to praca indywidualna, co odbiega zarówno od reszty artykułów Habilitanta, jak też od współczesnej „normy” pracy zespołowej, naturalnej zwłaszcza dla młodszego pokolenia archeologów. Po drugie dlatego, że jest to „klasyczne” opracowanie źródłowe, przy wykorzystaniu standardowych dla archeologii metod postępowania badawczego. Artykuł ten pokazuje, że źródłoznawstwo jest również mocną stroną Habilitanta. Można żałować, że takie opracowania nie pojawiają się częściej w Jego bibliografii.

Dr J. Niebieszczanski dostrzega znaczenie bezpośredniej prezentacji wyników badań oraz dyskusji w gronie specjalistów, czego dowodzi uczestnictwo w licznych spotkaniach naukowych. Swoje dokonania prezentował, w postaci wykładów i referatów, na konferencjach międzynarodowych (łącznie 12 wystąpień na siedmiu konferencjach – m.in. w Budapeszcie, Kiel, Atenach, Barcelonie) i krajowych (na Sympozjum Archeologii Środowiskowej oraz na forum komisji Komitetu Nauk o Ziemi PAN).

Za duży sukces naukowy i organizacyjny można uznać współorganizację dwóch sesji naukowych w ramach konferencji *24th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists* (Barcelona, 5.09-8.09.2018) oraz *27th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists* (Kilonia, 6.09-11.09.2021).

Godna uznania jest działalność edukacyjna i popularyzatorska dr. Niebieszczkańskiego, który oprócz różnych prelekcji i warsztatów angażuje się w prowadzenie kilku internetowych portali społecznościowych. Medium to jest obecnie podstawowym i najbardziej skutecznym narzędziem promocji nauki.

Szczególnie zwraca uwagę duża aktywność Habilitanta w projektach badawczych, zarówno przed (uczestnictwo w dziewięciu projektach), jak i po doktoracie – jako kierownika (grant NCN, OPUS nr 2019/33/B/HS3/00193 pt. *Życie przy jeziorze: historia relacji człowieka ze środowiskiem na przykładzie geoarcheologicznego studium mikroregionu osadniczego w Bruszczewie [Wielkopolska]*) i wykonawcy (w ośmiu innych grantach). Dowodzi to, że Jego wiedza i doświadczenie w zakresie prowadzenia prac geofizycznych oraz interpretacji wyników są cenione w środowisku archeologicznym. W projektach tych współpracuje nie tylko z macierzystą jednostką, lecz z wieloma innymi instytucjami badawczymi i muzealnymi, zarówno krajowymi, jak też zagranicznymi.

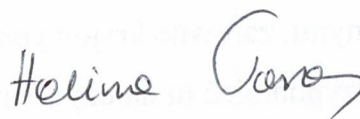
Przypomnieć tu należy i inne sfery aktywności, dr J. Niebieszczkański, takie jak: praca w stowarzyszeniach archeologicznych (m.in. European Association of Archaeologist), współredakcja zeszytu tematycznego *Journal of Archaeological Science: Reports (Geoarchaeology of Bronze Age Europe)*, czy recenzowanie artykułów dla periodyków branżowych (np. *Journal of Archaeological Science: Reports, Nature: Scientific Reports; Open Archaeology, Acta Geographica Lodziensia i Slavia Antiqua*).

Trudno nie dostrzec, że przywołane tu sfery i zakres zainteresowań składają się na dorobek wybitny, wyróżniający Habilitanta na tle Jego pokolenia w polskiej archeologii. We wszystkich tych formach aktywności dostrzegam pasję i zaangażowanie połączone z dużym – pomimo młodego wieku – doświadczeniem badawczym. Pan J. Niebieszczkański jest dobrze przygotowany do pracy naukowej w wybranej specjalizacji, tj. w dziedzinie geoarcheologii i archeologii środowiskowej.

Cykl publikacji, składających się na „osiągnięcie naukowe” (*Geoarcheologia i archeologia środowiskowa jako narzędzia poznania aktywności osadniczej i obrzędowej społeczności neolitu i epok metali w wybranych regionach*) świadczy o wysokich kwalifikacjach naukowych i organizacyjnych Autora, a także o znakomitym przygotowaniu warsztatowo-metodologicznym, umiejętnościach planowania zadań i konsekwentnej ich realizacji.

Wnioski

Przedłożone mi do oceny „osiągnięcie naukowe” stanowiące podstawę postępowania habilitacyjnego oraz pozostały dorobek naukowy, dydaktyczny, organizacyjny i popularyzatorski Habilitanta spełniają ustawowe kryteria określone w aktach prawnych. Jego wkład w rozwój geoarcheologii i archeologii środowiskowej różnych stref europejskich w neolicie i epokach metali jest spektakularny i oryginalny, zaś prace cechuje dojrzałość warsztatowa oraz umiejętność formułowania celnych wniosków. Wnoszę zatem o dopuszczenie Pana dr. Jakuba Adama Niebieszcząńskiego do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego.

dr hab. Halina Taras, prof. UMCS

VIDI DECANUS

DZIEKAN
Wydziału Archeologii
prof. dr hab. Andrzej Michałowski